

УДК 821.161.2 «712»

Галина Білик

ФРОНТОВА ТВОРЧІСТЬ БОРИСА ГУМЕНЮКА

У статті схарактеризовано збірки «Вірші з війни» та «Блокпост» сучасного українського письменника-воїна, учасника АТО Бориса Гуменюка, осмислено їхній естетичний задум та особливості втілення авторської надії на всіх рівнях художнього цілого. Мовиться про жанрове новаторство збірок, їхні мотивне виповнення, про тонку роботу митця зі словом, образом, ритмоладом, пошуки в пафосній сфері.

Ключові слова: література про АТО, Борис Гуменюк, естетичний ідеал, поетика, художнє ціле.

Тема війни в літературно-мистецькому процесі України ще кілька років тому перебувала на далекій периферії, як і пов'язані з нею історичні факти, соціальні реалії тощо. Свідомість вітчизняного реципієнта завдяки важливому очисному впливу постмодерного світомислення нарешті перестала сприймати її ідеологічно-заангажований формат – соцреалістичний і навіть національно-патріотичний, подеколи щедро приправлений тривіальним складником, а нового бачення цієї «вічної» теми вітчизняна культура (на відміну, приміром, від західноєвропейського кінематографа 2000-х років) виробляти не поспішала. Звичайно, була і залишається літературна класика – чи не від «Слова про Ігорів похід» і до чорнобильського вододілу – з її героїчно-романтичним, трагічно-екзистенціальним, поетично-експресіоністичним варіантами художньої інтерпретації проблеми; є Роман Іваничук

(1929–2016), Василь Кожелянко (1957–2008), Василь Слапчук (1961), Сергій Пантюк (1966) та інші автори, які на межі ХХ–ХХІ століть актуалізували воєнну тематику в різних часових, територіальних, сенсових (провіденціальних, футурологічних) площинах. А все ж ця негерметична ніша в письменництві якщо й не «звелася до ролі тропу» [25], то донедавна мала дуже помірне коло репрезентантів і їхніх шанувальників, котрі у виборі книги для читання керувалися передусім симпатією, смаком, а не пошуком актуального змісту.

Сьогодні ж війна повернулася у свідомість українців у своїй антитетичній сув'язі з миром – як призвідниця жертв, руйнувань, утрат, деградації, як черговий прояв злочинної політики нашого історичного опонента-колонізатора. Вона підпорядкувала собі все суспільство, ставши нагальним викликом народно-державному й національному буттю, осмислити який та віднайти способи його подолання активно прагнуть і сучасники-літератори. Книги про Революцію Гідності і т. зв. АТО наразі не просто активно пишуться, а заповнюють духовно-комунікативний простір України як його важливі діяльнісні компоненти – інформаційні, аналітичні, етико-естетичні (див. [1]). «Чим прикметний нинішній бум воєнної літератури? – розмислює у зв'язку з цим дослідник письменства Я. Поліщук. – По-перше, він свідчить про мобіль-

© Г. Білик, 2016

ність сучасної культури слова (не лише художньої, а й нон-фікшн), її прагнення й уміння адекватно відповідати на виклики сьогодення. По-друге, ми вчимося писати про війну, хоча ще зовсім недавно цього не вмели й не вважали за потрібне. По-третє, тема війни заторкує цілу низку новітньої й задоволеної проблематики культури, що прагне всебічного й неупередженого осмислення, яке приведе до кардинальної зміни нашої культурної матриці. По-четверте, ті, хто пише про війну, виконують важливу терапевтичну функцію в масштабі цілого суспільства: вони інтерпретують сучасні події, установлюють причинно-наслідкові зв'язки, обгрунтовують болісне прощання з радянським минулим разом з успадкованими від нього міфами про дружбу народів, патріотичну героїку та комуністичні ідеали. По-п'яте, не менш важливе те, що такі автори намагаються нові підвалини, на яких слід будувати модель української культури у XXI столітті. Словом, ідеться про загальний перезапуск соціокультурної моделі – завдання найвищої ваги, яке, попри окремі зусилля, довший час було в Україні симульованим, однак тепер постало перед сучасниками в усій драматичній гостроті» [22, с. 4]. Вирішенню справедливо окресленого вченим культуротворчого завдання, безумовно, сприятиме і той різноаспектний літературознавчий інтерес до художніх та художньо-документальних, художньо-публіцистичних творів зауваженої тематики, який нині спостерігаємо на сторінках академічного журналу «Слово і Час», іншої вітчизняної наукової та літературної періодики, на літературних порталах Інтернету. Аналітичне прочитання цих текстів дозволить побачити важку правду війни в її множинній інтерпретації, наскільки б «гібридним» цей катаклізм у новітній історії України не видавався; зауважити в них традиційне й новаторське – на рівнях жанру, поезики, стилю; досягнути їхнє потужне, глибинно-формульоване ідейне багатоголосся, пробуджене до життя генієм народу на екзистенційному зламі.

Одним із перших професійних письменницьких голосів зі східного фронту України став Борис Гуменюк (1965) – знаний майстер пера, котрому довелося, як про те свого часу поетично розмірковували Леся Українка, Олександр Олесь, Євген Маланюк та інші митці слова, поєднати в битві стилет і стилос. 22 червня 2014 року він – автор збірки віршів «Спосіб захисту» (1993), двох романів гатунку «Інша література» – рефлексії «Лук'янівка» (2005, серія «Excerptis excipienda» – «усе, крім того, що варте винятку») [7] і «кількох деміургічних спроб» «Острів» (журнал «Київ», 5-6.2006; 2007) [8], фантастичної повісті «Та, що прибула з неба» (2009) [9], активний учасник національно-громадянського руху межі 1980–1990-х років, Помаранчевої революції та Революції Гідності – добровольцем вирушив у зону бойових дій, щоб захищати батьківщину від російської агресії. Із позивним «Кармелюк» воював спочатку в лавах спецбатальйону МВС України «Азов», а наприкін-

ці липня 2014 року був призначений заступником командира новоствореного батальйону «ОУН», який уже 12 серпня зайняв бойову позицію в селі Пісках поблизу Донецька. Загалом прослуживши на передовій понад рік, 1 серпня 2015 року на установчому з'їзді Української військової організації (УВО) Борис Гуменюк був обраний її головою. На той час фронтові шедеври письменника вже знала величезна кількість людей в Україні та зарубіжжі, його було вдостоєно низки високих відзнак – літературно-мистецької премії Ліги українських меценатів імені Володимира Свідзінського, медалі Святих Кирила і Мефодія, визнано «Людиною року 2014» рейтингу «Золота фортуна», а збірку «Вірші з війни» – кращою тематичною книгою року. 2015-го митець стає ще й лауреатом премії Всеукраїнського культурно-наукового фонду імені Тараса Шевченка «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля», висувається Державним комітетом телебачення і радіомовлення України претендентом на здобуття Національної премії України імені Тараса Шевченка. 2016 року він отримує премію імені Якова Гальчевського «За подвижництво у державотворенні», медаль «За жертвовність і любов до України» тощо. Не надто публічний раніше Борис Гуменюк свідомо скоряється цій широкій популярності, хоч інколи на зустрічі-презентації й інші заходи мчить прямо з поля бою, адже так він інформує співгромадян про російсько-українську війну, сприяє народно-волонтерській допомозі його та іншим бойовим підрозділам, ушановує світлу пам'ять багатьох полеглих побратимів.

Відомо, що, вирушаючи на першу лінію оборони, літератор мав намір писати «по два репортажі щодня – вранці й увечері» [21], таким чином використовуючи унікальну можливість правдивого висвітлення війни. Проте – незрозуміло чому – почали народжуватися вірші, хоч до цієї форми організації художнього мовлення, як сам наголошує, не вдавався більше двадцяти років: «Поезія – це щось дитяче – так я собі легковажно думав, – а я ж серйозний письменник. Аж раптом із першого дня на війні, коли я ще толком не втямив, що зі мною і де я є <...> пішли оці незрозумілі тексти, писані наче у стані афекту» [24]. Надалі творчість, хоч це і «побічне» заняття на війні, не полишала митця. Звичайно, він намагався передусім бути добрим солдатом – тримати у справності зброю, влучати в ціль, ухилитися самому від кулі окупанта. Але як тільки «ловив ворога на мушку», тамував подих, стріляв – і потрапляв у «мішень», у ньому «прокидався літератор», котрий намагався розібратися в суміші почуттів, розповісти про них людям [10].

Творчість для Бориса Гуменюка – немов психотерапія або молитва [11], але водночас вона й літописання: «На війні всередині все рве. Ці емоції хочеться кудись викинути: або з автоматної черги, або через поетичні рядки. Мої вірші – це не література, це – війна, що постає у текстах і за текстами. Війна є тлом і суттю текстів. Суть кожної поезії – реалістична. Події, які відбувалися, запи-

сував віршем. Знав, що маю зафіксувати цю мить, щоб не забути самому і не дати забути іншим. Моя основна функція – свідчити. Через сто років ці вірші стануть документом теперішнього часу» [18]. Тож після боїв, коли друзі відсипалися, він «по гарячому сліду» нотував події, нерідко якимсь дивним чуттям уловлюючи ауру майбутнього вірша («...є вірш, але слів ще нема. Хоч я вже знаю, яким він буде» [28]), фіксуючи його в планшеті або на підручному папері. «Для мене писати про війну, – зазначає Борис Гуменюк, – це писати саме так, як іде танк. А він іде прямо, і в тому рухові немає ніякої метафори, яскравого образу. І часто той танк може переїхати тебе, або твого побратима. І ти бачиш, як прискає кров» [10]. Звідси його бентежне самоозначення: «...я поет і вбивця. І намагаюся робити це добре» [28], яке, шокуючи віддалену від жаху війни більшу масу народу, покликане зруйнувати її оманливе самозаспокоєння і потрясти усвідомленням усього трагізму подій сьогодення. Водночас письменник прагне донести співгромадянам чітку екзистенціальну настанову: «Якщо ми сьогодні підемо з поля бою, рятуючи власні шкури, то років через десять-двадцять на це поле повернуться наші сини і будуть робити те, чого не зробили ми. Будуть гинути, буде литися їхня кров. А через тридцять-сорок повернуться наші онуки. Ми маємо зробити свою чоловічу справу. Маємо воювати і маємо перемагати. Якщо доведеться, маємо гинути. Але краще – вижити і перемогти» [11].

Отже, за авторським задумом, його фронтова поезія, за всієї стихійності її появи, мусила стати і репортажем, і хронікою, і мозаїкою чуттів, і мартирологом; інформувати про війну, про людину та її довкілля у війні, про потворність війни, а разом із тим уславлувати воїна-захисника, народну єдність, мужність, жертвовність як прояви патріотизму. Відтак у «Віршах з війни» – і універсальний трагічно-гуманістичний код «Герніки» Пабло Пікассо, і вкорінені у понад тисячолітню народно-національну історію код героїки, жаги до вільного життя, і незникмі за будь-яких обставин українські гумор, сатира тощо – репрезентанти комічного коду. На їхній взаємодії розбудовується містка пафосна сингармонія цілого, багатотональна в кожному своєму конкретному вияві. Саме завдяки високій концентрації художності цю книгу можна читати й перечитувати з немліючою силою враження, що традиційно виявляється лише в стосунку до найвідоміших класичних текстів.

«Вірші з війни» прийшли до читача двома окремими виданнями: 2014 року побачили світ у «Видавництві Сергія Пантюка» [5], а 2015-го – доповнені – у видавництві «Ярославів Вал» [6]. Паралельно з'явилась і їхня кримськотатарськомовна версія – «Оженк Шиирлери». 2016 року тексти збірки втретє прямують до шанувальників творчості літератора, включені (із правками й заголовками) здебільшого в перший розділ його нової об'ємної книги «Блокпост», видрукуваної ВЦ «Академія» [4]. Разом із тим їх цілком справедливо

називають першою в Україні поетичною збіркою «фейсбучної» генези, яка ще задовго до своєї паперової матеріалізації поступово компонувалася у свідомості реципієнта з нестандартних постів її автора в соціальній мережі.

Спочатку збірка містила 22 твори (4 із них склали цикл), написані впродовж 12.06.–19.08.2014 року; у другій редакції їх стало 34, і найпізніша поезія датована 05.01.2015 року. Не можна не спостерегти, що за своїм обсяговим форматом ця невеличка книжка дуже подібна до скромних поетичних видань українських революційно-воєнних років майже столітньої давності – пригадаймо ранні збірки Максима Рильського, Павла Тичини, Миколи Зерова й інших авторів доби Розстріляного Відродження. Утім, як справедливо зауважує Борис Гуменюк в одному з інтерв'ю стосовно суспільної затребуваності й визнання його фронтового доробку, «якщо брати [до уваги] 2014–15 літературний сезон, то у „Віршів з війни“ конкурентів немає» [24]. Наклади збірки сягнули неймовірних сьогодні 25 тисяч примірників; за зйзанням письменника, лише за три дні на Львівському форумі видавців (2014) він продав своїх книг на мільйон гривень, за які потім «купував військові джипи, бронезилети, каски, тепловізори – і все це їхало на фронт»; не менш успішно поширювалася збірка й за кордоном, також приносячи фінансову допомогу воїнам України. Автор цілком свідомий того, що його книги придбавали не лише з інтересу до художнього слова, «бо, коли чоловік приносить тисячу доларів і бере книжку, то він не книжку купує», а відтак митець удячно наголошує: «„Вірші з війни“ зіграли свою роль не тільки в літературному процесі, а, що важливо для мене, – у добровольчому русі» [24].

Ця по-справжньому історична з'ява в українському письменстві перших десятиліть ХХІ століття привернула до Бориса Гуменюка широку мас-медійну, наукову й мистецьку спільноту: так, жваво публікуються журналістські розмови з ним (Альони Гулай, Наталі Дудко, Нінель Кисілевської, Жанни Куяви, Роксолани Савич, Ніни Скочко, Атанайї Та, Світлани Хитрової, Людмили Яновської та ін.), одна за одною друкуються рефлексії, рецензії, різноаспектні аналітичні статті про збірку (Ніни Головченко, Тетяни Джулайко, Олега Коцарева, Петра Кралюка, Тараса Пастуха, Ярослава Поліщука, Олега Солов'я та ін.), театральні діячі (як-от Володимир Петранюк – художній керівник київського театру української традиції «Дзеркало», постановник вистави «Блокпост Україна») замислюють сценічне утілення високохудожнього й актуального змісту книги «першого фронтового поета незалежної України» [15].

Літературно-критичний дискурс, який вибудувався на сьогодні довкола «Віршів з війни», фіксуючи перше читацьке сприйняття книги, ще й уважно простежує її мотивно-ідейну сферу, звертає увагу на тонку роботу автора зі словом, образом, ритмом, жанровими формантами.

Так, філософ, письменник, публіцист Петро Кралюк одним із перших поділився своїм глибоким враженням від збірки, яка «більше нам розповість про війну на Донбасі, аніж численні повідомлення РНБО, військових речників, експертів тощо»: «Ця невелика книжечка довго „тримає“. І – що головне – змушує по-іншому поглянути на світ. Подивитися на нього очима людини, що дивилася в очі смерті» [16]. Критик акцентує змістову «спресованість» тексту, де кожна сторінка важить насправду тисяч сторінок, кожен вірш вартий роману, повісті, книги есе. Також він указує на розмисливу молитовність окремих творів, їхню релігійну образність, ніжно-душевне (а не примирливо-байдуже, як це починає проявлятися в суспільстві) ставлення автора і його текстового alter ego до змалювання поранених або полеглих героїв. Уразила рецензента і щира, по-доброму «рустикальна» позиція суб'єкта художнього мовлення: своїм відкритим селянським серцем він воліє обійняти весь світ, усовістити навіть супротивника. Разом із тим Петро Кралюк зауважує і викривальну гостроту книги – таврування письменником «тилових пацюків», передусім зрадників-шкідників із різних ешелонів влади – аж до найвищих постів.

Критик і письменник Олег Коцарев відзначає загальну змістову «стильність» (попри окремі редакторські недогляди) цієї «першої книжки української війни 2014 року», її пафосну помірність, несподівану співчутливість, задумливість, медитативність, яскраву й переконливу образність, неймовірну зворушливість [14]. Власне Гуменюкову манеру показу війни він убачає в індивідуалізації зображеного: «У поезіях Гуменюка фігурує окрема людина в шалених обставинах війни, і це, як на мене, головний стрижень, сенс книги. Він виявляється навіть потужнішим за безперечно присутній тут патріотизм, елементи пропаганди» [15]. «Швидше за все, – твердить рецензент, – подальші зразки лірики з передової та взагалі поезії мілітарного характеру (майже немає сумнівів, що її ще буде чимало) порівнюватимуть саме з цією книгою. І змагатись із спокійним напруженим тоном, почуттям гумору на тлі сентиментального смутку та яскравими влучними образами Бориса Гуменюка їм буде, відверто кажучи, вельми непросто» [15].

Натомість літературознавець Олег Соловей вважає, що до справді новаторської поезії про війну Україна ще мусить доростати, тексти ж зі збірки Бориса Гуменюка міцно вкорінені в традицію і – як це парадоксально не прозвучить – у традицію епічну: «...верлібр, який здебільшого практикує поет, є радше згустками майбутньої прози (ліричними нотатками на берегах повсякденно загроженого людського життя), аніж власне поезією. Та й саме звернення до поезії замість більш звичної для цього письменника прози (зрештою, і в цій збірці посеред віршів незрідка трапляється проза, – коротка та експресивна, але все-таки проза), швидше за все, диктують умови, у яких наразі живе і воює доброволець батальйону ОУН Борис Гуменюк»

[26]. Утім «напівпоетичність»/«напівпрозорість» не заважає книзі бути помітним мистецьким явищем, більше того – сягати вершин майстерності: «Саме таке письмо і варто визначати як віртуозне, поготів, якщо пам'ятати про контекст сьогодення. Мабуть, саме такі от тексти переживуть цю війну й будуть вивчатися нащадками сьогоднішніх героїв» [26]. Науковець відзначає прозору метафоричність і дошкульну іронічність текстів, талант автора містифікувати оповідь, не затушовуючи при цьому реального плану зображення, його вміння злагоджено оперувати «я-» і «ми-» суб'єктами висловлювання, провадити в тексті настанови на діалог і об'єднувальні мотиви. Щиро вражає критика хист Бориса Гуменюка увиразнювати художню образність, наповнювати її значущістю й емоційністю. Як один із прикладів Олег Соловей наводить факт стилістичного обігрування письменником образу землі, в якій риють окопи воїни: «ненависної донецької землі» – «черстої закам'янілої землі» – «дорогої української землі» – «солодкої ласкавої землі» (поезія «Заповіт»). Урок, який несуть «Вірші з війни» читачеві, – висновує вчений, – це високий гуманізм, що репрезентує українську «сторону добра» в нав'язаному нам воєнному протистоянні.

По-своєму тонко сприйняла книгу журналістка й письменниця Жанна Куява, буквально відчувши крізь її текстову оболонку, «як б'ється серце сучасного фронтового вірша» – зі стихеним ритмом (щоб добре чулося), без пунктуації та римування (щоб не відволікатися й не прицінюватися). Тільки так, наголошує рецензентка, можемо зосередитися на головному, а головне в книзі – це зміст, найсуттєвіше – правда, найзначущіше – ціна, яку ми платимо за свободу свою й України [17]. Авторка статті підкреслює, що для Бориса Гуменюка ціннішими на війні є солдатська мужність і честь, гідне, гуманне поводження бійця навіть за найскладніших обставин. Тож висновується думка про лицарсько-романтичну тенденцію збірки, опоетизування воїна-захисника, який із глибини віків – через майдани, і цей конкретний Євромайдан (бо звідки ж на передовій стільки знайомих?!) – прийшов добровольцем на фронт, щоб «вигнати ворога зі своєї землі й узятися наводити лад у рідній країні» [17].

Надзвичайно глибокий, концептуально визрілий авторський погляд на «Вірші з війни» Бориса Гуменюка пропонує літературознавець Тарас Пастух. Опонуєчи Олегові Солов'ю, він обстоює жанрову самтотожність значної частини збірки, а саме її поетично-верліброву природу (не заперечуючи наявності в книзі і прозових узірців), та акцентує свіжу, новаторську техніку конструювання художнього світу автором. Зокрема, дослідник висловлює думку, що творчим методом письменника-воїна є спонтанне представлення життя з установкою на «форму оповіді в стилістиці реаліті-висловлювання»: «Йдеться про акцентовану деталізоване й пролонговане в часі представлення певної події; таке представлення, яке створює ефект „прямого

зображення” із експресивним естетично-смісловим промовлянням того, що власне і становить предмет репрезентації» [19]. Такий художній хід митця в поєднанні з інтертекстуальністю як проявом традиції дозволяє йому досягнути, на переконання вченого, не «імітації», а «репрезентації» дійсності: «Цей рівень досягається за екстремальних умов війни, коли наявний культурний досвід є неспроможним адекватно передати новопостале відчуття та осягнення життя, й автор послуговується тими образними формами, які відразу ж „спадують на думку”. Також „Вірші з війни” засвідчують те, що найбільше занурення у стихію життя відбувається на його межі, так само як життя найбільш проживає той, хто його не цінує» [19]. Тарас Пастух слушно підмічає прояв у «Віршах з війни» «трьох важливих ідейно-сміслових тенденцій. Війна несе смерть, розпад, знищення; вона є шокуючим та страшним життєвим досвідом, який „випалює” людське в людині і який <...> неможливо адекватно передати в образному слові. Війна народжує воїнів, які опановують професійне вміння вбивати; і водночас вони не є вбивцями, а є власне воїнами – з відповідним кодексом честі та поглядами на життя. Війна хоч і ознаменовує тотальну смерть, знищення людського в людині, та щось живе та людяне таки залишається; залишається із надією „прорости” у майбутньому. Остання тенденція заперечує абсолютність першої. Навіть у топосі найбільших „жнив” смерті життя утверджує себе, свою волю до подальшого тривання» [19]. Такі «месиджі» літератора читачам науковець вважає доволі прозорими, а їхню щільну емоційну оболонку розцінює як особливо могутній фактор впливу на аудиторію. Це й робить «Вірші з війни» «одним із вершинних здобутків української поезії нашого часу» [19].

У жанрово-тематичному контексті соціальної поезії розглядає збірку Бориса Гуменюка літературознавець Ярослав Поліщук. Учений наголошує, що популярності книги посприяли і «гаряча» актуальність її змісту, і «знакова постава автора» – воїна-добровольця, котрий промовляє за все своє фронтове товариство [22, с. 6]. Цю «тінь колективного голосу, що вгадується за авторськими текстами Гуменюка», науковець вважає головною прикметою збірки й найвагомим фактором її впливу на читача. Крім того, на думку дослідника, письменникові для оприявлення художнього задуму вдалося віднайти «адекватну» мову: його тексти – «свідчення людського переживання війни», «рефлексії воєнного часу й побуту», висловлені гранично відверто і щиро максимально об’єктивованим ліричним суб’єктом-митцем, – уподібнюються до речитативних сторінок давніх лицарських романів і до «нерівного, переривчастого дихання, ураженого спазмами»: «Не гладка, правильно заримована поезія, не класичні строфи, позначені досконалістю й викінченістю форми. Зате вільні вірші (верлібри) близькі до прози, проте неодмінно зберігають у собі нерівну, ніби пульсуючу ритміку, яка все-таки зраджує в них поетичний первень. <...> така

форма найвідповідніша» [22, с. 7]. Композицію книги вчений також означає як нерівну, переривчасту, фрагментарну, що досягається чергуванням віршформ із прозовими уривками, розщепленням суб’єкта мовлення на ліричного героя і наратора. Художню образність збірки він трактує з огляду на фольклорну, романтичну, християнсько-релігійну, екзистенціально-філософську традиції. Вступаючи в діалог із Тарасом Пастухом, котрий підкреслює «реаліті-формат» книги, Ярослав Поліщук акцентує бажання письменника «підвестися над побутом заради того, щоб побачити Людину» [22, с. 10], себто мовить про ідеалізацію зображеного. Можливо, що саме цим принципом художнього узагальнення й зумовлене те, що літературознавець озвучує як закид письменнику – «розглянута візія війни дещо спрощена <...> для глибоких і тонких рефлексій над мілітарною темою слід шукати, певно, інших авторів та творів», роблячи зрештою слушний висновок: «Ефект такої поезії – закличний, мобілізаційний», вона нагадує про скінченність людського буття, «допомагає відділити справжнє від фальшивого, а щире від лукавого» [22, с. 10–11].

Отже, критики мовлять про інформативність, душевність, трагедійність, урівноваженість збірки, відзначають її ідейну зрілість, гуманістично-ціннісну тенденційність, викривальність, віртуозність на всіх рівнях мистецького цілого. Як принципи художнього творення називають ідеалізацію, індивідуалізацію, типізацію, об’єктивізацію, драматизацію, інтертекстуальність, а відтак простежують ознаки сентиментального, романтичного, реалістичного, модерністичного – й неомодерного та постмодерного художнього мислення. На наш погляд, за всіма вирізненими прикметами проявляється ще й класична стильова формула «шляхетної простоти і спокійної величності», естетично значуща для творчого доробку Бориса Гуменюка.

Утім цілісного сприйняття збірки «Вірші з війни» не досягнемо, не простеживши природу малих прозових форм у її системі, яким літературознавці поки що не приділили належної уваги. Водночас саме вони є питомим зчепленням цієї та наступної книг письменника.

Звичайно ж, про жанровий характер представлених у збірці вірців, які сам автор у назві означає як «вірші», а в деяких інтерв’ю кваліфікує як цілком новаторські синтетичні речі: «Не вірш, а текст: за формою – верлібр, за змістом – новела. Іноді виходить верліброновела, іноді – новеловерлібр» [3], ішлося не раз. І цікаво, що Борис Гуменюк давно шукає цей новий спосіб висловлювання, щоб уникнути «штучності», показного естетизування, які асоціюються в нього з «бубабізмом» – збірним образом постмодернізму, котрому – як історично віджилому – митець опонує: «Можливо, я справді поет, – читаємо в його дещо іронічному інтерв’ю 2008 року, – можливо, як дехто каже, й найкращий поет нинішнього часу, але саме тому, що я найкращий поет, я не пишу вірші, що, можливо, й справді підтверджує те, що я – великий поет»

[2]. Усе ж основна маса з репрезентованого в книзі текстового матеріалу має фіксований рядок, відображає дійсність через емоції, переживання, роздуми суб'єкта мовлення, надає слову характерної змістової ємності, робить його фокусом чуттєвості, поетичності, організатором ритму, генеруючи в підсумку «епічний, широчезний, багатослівний і риторизований верлібр» [14], «нарративний верлібр розмовною мовою» [3].

Осібню сприймаються «замальовки, більше схожі на прозу, ніж на вірші» [14] – їх у другому виданні збірки 12: «Сиджу на березі моря...», «Я цього не бачив...» (уміщує ще й поезію як ілюстрацію творчості героя оповіді), «Під Слов'янськом бої...», «Час на війні...», «„Сивий“ – „Кармалюку“», «„Тополя“ – „Кармалюку“», «„Малий“ – „Кармелюку“», «„Мольфар“ – „Кармелюку“», «Місто нагадує...», «Учора вранці...», «Оце ж приїдять...», «Сидимо в бліндажі...». Автор не виокремлює ці змістоформи з нефіксованим рядком самостійним блоком, а розташовує їх у різних місцях укладеної за хронологічним принципом збірки – відповідно до дати написання. Відтак на рецепцію їх мимоволі накладається верліброва інтонація сусідніх текстів, унаслідок чого можлива хибна кваліфікація творів як поезій у прозі. Проте відомо, що ознаками поезій у прозі, навіть за активного тяжіння їх до вирівнювання ліричного й епічного генетичних компонентів, є незначний обсяг із тенденцією до моделювання абзаців-строф, занурення автора в душу ліричного героя і традиційне проектування світу на себе, перенесення зовнішнього у внутрішнє, філософування, акцентування на психологізмі, настроєвість (елегічність), асоціативність, імпульсивність, музичність, декоративність, інколи словесний фетишизм тощо. Натомість прозові сегменти в корпусі поетичної збірки Бориса Гуменюка більш об'ємні – як правило, до кількох сторінок, що прикметне для новелістики; домінують у них оповідність і фіксація факту, добре прочитується конфліктність і сюжетика, навернені до зовнішніх обставин, у яких суб'єкт-наратор здебільшого перебуває серед людей. Водночас жанрово споріднює малі епічні твори зі збірки й поезії в прозі емоційність, актуалізована художня мова, описовість, синестетизм, що, проте, вмотивовано скеровує нас долучити сучасного автора до плеяди майстрів ліричної прози модерного й неомодерного періодів вітчизняного письменства. Із-поміж новелістичних форм збірки простежуємо окремі різновиди, як-от *епістола* («Сиджу на березі моря...», добровольці пишуть ФБ-листа українському народові), *історія* («Я цього не бачив...» – про віднайдений розповідачем «списаний аркуш» – «першу літературну пробу» – в кишені пораненого снайпером українського бійця: «...розірвав мені душу. // То нехай і вам розірве» [6, с. 16]), *поетичний репортаж*, що ввібрав ознаки билини, казки, замітки («Під Слов'янськом бої...»), *подорожній репортаж*, розбудований через драматичне багатоголосся («Час на війні...»), *діалог* (цикл розмов із «Кармелюком»), *алегорія*

з відтінком апокаліптики («Місто нагадує...»), *«усмішка»* («Учора вранці...», з циклу про дідів Миколу, Василя, Кліма – «„Правий сектор“ з нашого кутка» [6, с. 107]), *сатирична замітка* («Оце ж приїдять...» – із «філологічним ухилом»: про виключне право небагатьох обраних писати вірші [6, с. 113]), *«анекдот»* («Сидимо в бліндажі...» – з акупунктом «побачити – і спалити Москву» [6, с. 121]). Малі епічні форми гармонійно вписуються в поетичний контекст збірки верлібрів своєю художністю; водночас вони засвідчують динаміку ідіостильових домінант творчості письменника-воїна – від тонкого ліризму до проникливої сатири, від художнього слова до публіцистичного.

Книга «Блокпост» прихилиє до себе читачів Бориса Гуменюка, зокрема, тим, що вона принципово відмінна від попередньої, хоч текстуально й увібрала її всю. Тут письменник уже не робить акцент на поезії чи прозі, увиразнюючи переживання події, а вдається до цілком нового для себе жанру щоденника, або, точніше, роману-щоденника. Маємо справу із суто чолов'ячою ідеологічною літературою, за духом своїм близькою до козацьких літописів XVIII століття – синтетичних воєнних хронік про добу Хмельниччини, Руїни, гетьманування Івана Мазепи. Тільки наразі фіксує вона фабулу новітнього російсько-українського протистояння, зовнішньо укладаючи її у два розділи – «2014. Революція гідності. Перший рік війни» та «2015. Революція гідності. Другий рік війни», а внутрішньо компонуючи за хронологічним принципом із підкресленням документального складника – датування текстів-фрагментів (22 січня 2014 року – 3 січня 2016 року) перенесене з прикінцевого в надзаголовне. У цей спосіб митець і справді відходить від «красного письменства» (у сферу non-fiction), а проте не ставить собі за мету цілком подолати літературність. Аргументують твердження – два різновиди текстофрагментів у творі: нотатки і власне художні, де функція перших – фіксувати події (Майдану, війни) і в їхньому контексті – дії, роздуми, оцінки, коментарі, застереження, прогнози тощо суб'єкта мовлення, формуючи таким чином сюжет оповіді; а функція других – відігравати роль позасюжетних елементів: ліричних, публіцистичних, філософських відступів, автобіографічних та історичних екскурсів, вставних новел, оповідань. Цікаво, що видавець знайшов оригінальний поліграфічний спосіб маркування цих літературно-художніх змістоформ (у книзі їх понад 190), указуючи в нижньому колонтитулі сторінки їхню назву, тоді як загальне тло – власне записи – подане наскрізним текстом. Зауважимо, що художній компонент якраз і трансформує жанрові рамки «камерності» щоденника, виносячи текст на широку аудиторію й закладаючи в ньому «ефект враження», адже, проектуючись на загалом відоме історичне тло сьогодення, твір захоплює читача, тримає його в емоційному піднесенні та напрузі. Цей естетичний потенціал досягається завдяки натуральному плану зображення й відкритості оповіді до реалій (себто

опорою на можливість їх «упізнання» рецепієнтом, накладання на його власний досвід, спогадування пережитого), потужності самого суб'єкта мовлення, котрий приваблює і як нарагивна постать, і як мистецька особистість, зацікавлює аудиторію суто авторською точкою зору, своєю візією-інтерпретацією подій [12].

Тематика «Блокпост» – Революція Гідності та «гібридна» російсько-українська війна, що розпочалася 2014 року. Центральний образ книги – блокпост (який у своєму денотативному значенні практично не фігурує в тексті) – не лише реальна фортифікаційна споруда, оборонне укріплення в умовах протистояння, а узагальнене бачення образу українського народного опору – через мирний протест Євромайдану, саможертвний добровільний і волонтерський рух, непоступливу збройну боротьбу тощо – дегуманізації суспільства й руйнуванню державності. Автор обстоює ідеологію Майдану, героїзує народ і глумить демократію як найбільш гідний політичний уклад. Світоглядними для нього є образи людини-патріота, чоловіка-лицаря, воїна-захисника, котрі усвідомлюють свою «чоловічу роботу» – державотворчу місію мужності в суспільстві, а відтак стоять непереможним блокпостом на сторожі таких онтологічно (не лише екзистенційно) значущих категорій, як народ, нація, держава.

Важливо відзначити, що і для збірки «Вірші з війни», і для роману-щоденника «Блокпост» Бориса Гуменюка прикметна така змістово-композиційна деталь, як використання прикінцевого твору-пунта – за Іваном Франком, виразника основної суті [23]. У першому випадку це верліброва трагедійно-ідилійна поезія «Заповіт» [6, с. 132–135], у другому – глибоко драматичний монолог «Померла мама» [4, с. 335], які, певною мірою ангажуючись у літературну традицію та в приватне життя митця, висловлюють квінтесенцію його фронтової творчості – усвідомлення надзвичайно великої ціни миру в країні; переконаність у готовності українських воїнів самовіддано боронити рідну землю; нагадування про болюче сирітство людини в «безлюдному, неприкаяному світі» без держави-материзни.

Отже, сучасний письменник Борис Гуменюк своїми книгами «Вірші з війни» і «Блокпост» суттєво збагатив корпус української воєнно-патріотичної літератури, у високохудожній формі актуалізувавши неперехідні цінності суспільного буття – гуманізм, демократизм, патріотизм, увиразнивши мужню постать народного воїна-захисника як гаранта державності й миру. Його доробок підкреслює неперехідну відданість основної маси українців життєствердним ідеалам Майдану і волю до їх захисту попри підступний внутрішній опір і відверту зовнішню агресію, упевненість у досягненні накреслених державотворчих і націєтворчих цілей. Талант художника слова проявився через пошук адекватної форми промовляння до читацької аудиторії, яка б не поменшувала трагізму зображуваної війни (натуральне («реаліті») письмо; синтез поезії

та прози; різнотипні жанрово-стильові зрощення), через уміння не просто опертися на національну духовнотворчу словесну традицію, а спрямувати її семантичний, емоційний, естетичний потенціал до резонансу у власних текстах, завдяки чому читання їх несе катарсис, інтелектуально організовує, надихає.

Книги митця дають широкі можливості для подальшого літературознавчого пошуку – як в аспектах жанрової трансформації та стильової взаємодії, розробки форм комічного, виявлення нових принципів зображення й конструювання художнього цілого, мовомислення у творах, так і в цілісному контексті творчості їхнього автора, у жанрово-тематичному контексті материкової та діаспорної української писемності тощо.

Література

1. Війна на сході України в культурі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Війна_на_сході_України_в_культурі. – Назва з екрана, 04.11.2016.
2. Гайдук С. Борис Гуменюк: «Письменник завжди пише про те, що знає, тобто – про себе» [Електронний ресурс] / С. Гайдук ; Б. Гуменюк // ХайВей, 09.04.2008. – Режим доступу : <http://h.ua/story/93240/#ixzz41VRduXdy>. – Назва з екрана, 04.11.2016.
3. Головченко Н. Наративний верлібр розмовною мовою [Електронний ресурс] / Н. Головченко // Жінка-УКРАЇНКА, 25.10.2015. – Режим доступу : <http://ukrainka.org.ua/node/6262>. – Назва з екрана, 04.11.2016.
4. Гуменюк Б. Блокпост : Вірші. Новели. Публіцистика / Борис Гуменюк. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 336 с.
5. Гуменюк Б. Вірші з війни : поезії / Борис Гуменюк. – К. : Вид-во Сергія Пантюка, 2014. – 88 с.
6. Гуменюк Б. Вірші з війни : поезії / Борис Гуменюк. – К. : Ярославів Вал, 2015. – 136 с. – (Серія «Сучасна поезія»).
7. Гуменюк Б. Лук'янівка : роман-рефлексія / Борис Гуменюк. – К. : Факт, 2005. – 808 с. – (Excerptis excipiens).
8. Гуменюк Б. Острів : роман / Борис Гуменюк // Київ. – 2006. – № 5. – С. 15–58 ; № 6. – С. 54–95.
9. Гуменюк Б. Та, що прибула з неба : повість / Борис Гуменюк. – К. : Вид-во Сергія Пантюка, 2009. – 128 с. : іл.
10. Гулай А. Борис Гуменюк: «Якщо РФ ув'яжеться в повномасштабну війну з Україною і розміняє 150 тисяч своїх військових – їй кінець» : інтерв'ю [Електронний ресурс] / А. Гулай ; Б. Гуменюк // Politeka, 25.08.2016. – Режим доступу : <http://politeka.net/ua/288232-yakshcho-rf-uvyazyahetsya-v-povnomasshtabnu-viynu-z-ukrayinoyu-i-rozminyaye-150-tysyach-svoyikh-viyskovykh-yiy-kinets/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.
11. Дудко Н. Борис Гуменюк: «Якщо ми сьогодні підемо з поля бою, то потім туди повернуться наші сини і внуки» / Н. Дудко ; Б. Гуменюк // Ратуша. – 13.11.2014. – Режим доступу : <http://ratusha.lviv.ua/index.php?dn=news&to=art&id=3793>. – Назва з екрана, 04.11.2016.
12. Качак Т. Його правда... / Т. Качак // Українська літературна газета. – 2016. – 27 травня (№ 10).
13. Кисілевська Н. «Кров'ю можна забруднитись, а можна очиститись», – заступник комбата, письменник Борис Гуменюк [Електронний ресурс] / Н. Кисілевська ;

Б. Гуменюк // Укрінформ, 19.09.2014. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1709107-krovuu_mog-na_zabrudnitis_a_mogna_ochistitis_zastupnik_kombata_pismennik_boris_gumenyuk_1973997.html#.WAS-ofM-P8k.facebook. – Назва з екрана, 04.11.2016.

14. Коцарев О. Війна на Донбасі у вільних віршах [Електронний ресурс] / О. Коцарев, 21.10.2014. – Режим доступу : http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochutaty/38583/. – Назва з екрана, 04.11.2016.

15. Коцарев О. Поезія фронту. Поети ідуть на війну і постять вірші у Фейсбуку [Електронний ресурс] / О. Коцарев // Тексти.org.ua, 06.10.2014. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/textynewseditor/read/56130/Pojezija_frontu_Poety_idut_na_vijnu_i. – Назва з екрана, 04.11.2016.

16. Кралюк П. Очима людини, що дивилася в очі смерті : рецензія на книгу Б. Гуменюка «Вірші з війни» [Електронний ресурс] / П. Кралюк, 15.09.2014. – Режим доступу : <http://portala4.pl.ua/kultura/knyhy/2228-ochyma-liudynu-shcho-dyvyllasia-v-ochi-smerti-retsenziia-na-knyhu-borysa-humenuka-virshi-z-viiny>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

17. Куява Ж. Поет і воїн Борис Гуменюк: «Справжній солдат має бути готовим померти» [Електронний ресурс] / Ж. Куява // Оксамит, 19.01.2015. – Режим доступу : <http://www.oksamyt.org/publik/personali/818-190120151>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

18. Мої вірші – не література, це війна [Електронний ресурс] // Буквоїд, 11.02.2015. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/digest/2015/02/11/122714.html>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

19. Пастух Т. «Вірші бачили все...» [Електронний ресурс] / Т. Пастух // ЛітАкцент, 23.12.2015. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2015/12/23/virshi-bachylyvse/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

20. Петруньок Н. Поезія з фронтів [Електронний ресурс] / Н. Петруньок // Буквоїд, 01.12.2014. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/digest/2014/12/01/103846.html>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

21. Письменник Борис Гуменюк приєднався до батальйону «Азов» [Електронний ресурс] / 24.06.2014. – Режим доступу : <http://vsiknygy.net.ua/news/36673/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

22. Поліщук Я. Ars masacrae, або про те, чи є поезія на війні / Я. Поліщук // Слово і Час. – 2016. – № 7. – С. 3–11.

23. Рідкісні українські слова [Електронний ресурс] // Мислене древо. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Linguistics/RareWords/P3.html>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

24. Скочко Н. Борис Гуменюк: «Мені хочеться дати прикладом в зуби всій сучасній літературі» : інтерв'ю [Електронний ресурс] / Н. Скочко ; Б. Гуменюк // Українська літературна газета, 16.08.2016. – Режим доступу : <http://litgazeta.com.ua/interviews/borys-gumenyuk-meni-hochetsya-daty-pryklyadom-v-zuby-vsij-suchasnij-literaturi/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

25. Слапчук В. Війна як дискурс [Електронний ресурс] / В. Слапчук // ЛітАкцент, 17.02.2015. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

26. Соловей О. Війна і вірші [Електронний ресурс] / О. Соловей // Буквоїд, 04.12.2014. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2014/12/04/073709.html>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

27. Та Атанайя. Перший фронтовий поет України Борис Гуменюк: «Якщо йдеться про вибір між країною і поезією, я оберу країну» : інтерв'ю [Електронний ресурс] / Атанайя Та ; Б. Гуменюк, 16.02.2015. – Режим доступу : <http://vsiknygy.net.ua/interview/40455/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

28. Яновська Л. Борис Гуменюк: «Доки не привіз на передову „Вірші з війни”, там не знали, що я письменник» [Електронний ресурс] / Л. Яновська ; Б. Гуменюк // Урядовий кур'єр, 18.10.2014. – Режим доступу : <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/boris-gumenyuk-doki-ne-priviz-na-peredovu-virshi-z/>. – Назва з екрана, 04.11.2016.

Halyna Bilyk

FRONTLINE CREATIVITY OF BORYS HUMENIUK

In the article the author described the collections “Poems from War” and “Checkpoint” by the modern Ukrainian writer-soldier, participant of ATO (Anti-Terrorist Operation) Borys Humeniuk, comprehended its aesthetic conception and peculiarities of implementation of the author's super-idea at all the levels of artistic wholeness. The researcher also tells about the genre innovation of collections, their motive fulfillment, about the writer's delicate work with the word, image, rhythm and harmony and his search in the pathetic area.

The talent of the master of the word was displayed through his search for the adequate forms of appealing to the audience that would not degrade the tragedy of the depicted war (natural (“reality”) writing, synthesis of poetry and prose, different types of genre and stylistic fusions), through his ability not to just rely on the national spiritual creative verbal tradition, but to direct its semantic, emotional and aesthetic potential for resonance with his own text, due to which reading them brings the catharsis, intelligently organizes and inspires.

Key words: literature about ATO, Borys Humeniuk, aesthetic ideal, poetics, artistic wholeness.

Галина Билык

ФРОНТОВОЕ ТВОРЧЕСТВО БОРИСА ГУМЕНЮКА

В статье охарактеризованы сборники «Стихи с войны» и «Блокпост» современного украинского писателя-воина, участника АТО Бориса Гуменюка, осмыслен их эстетический замысел и особенности воплощения авторской сверхидеи на всех уровнях художественного целого. Говорится о жанровом новаторстве сборников, их мотивах, о тонкой работе художника со словом, образом, ритмом, поисках в пафосной сфере.

Талант художника слова проявился через поиск адекватной формы обращения к читательской аудитории, которая бы не преуменьшала трагизма изображаемой войны (натуральное («реальти») письмо; синтез поэзии и прозы; разнотипные жанрово-стилевые сращения), через умение не просто опереться на национальную духовнотворческую словесную традицию, а направить ее семантический, эмоциональный, эстетический потенциал к резонансу в собственных текстах, благодаря чему чтение их несет катарсис, интеллектуально организует, вдохновляет.

Ключевые слова: литература об АТО, Борис Гуменюк, эстетический идеал, поэтика, художественное целое.

Надійшла до редакції 09.11.2016 р.